

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ КЕРЧЕНСЬКО-ФЕОДОСІЙСЬКОЇ ДЕСАНТНОЇ ОПЕРАЦІЇ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

© Ратніков Б.М., 2010

Аналізується підготовка до проведення Керченсько-Феодосійської десантної операції. Визначені чинники, які впливали на підготовку десантної операції, значення початкового періоду для розвитку сучасного воєнного мистецтва.

The article is an analysis of preparation of Kerch-Theodosian descending offensive operation. There factors which influenced preparation of Kerch-Theodosian offensive determined, and the essence of beginning stage for developing of modern military art.

Наприкінці 1941 року на півдні України склалася вкрай несприятлива для радянських військ воєнно-стратегічна обстановка. Німецьке командування усвідомлювало, що наявність пунктів базування авіації та військово-морських сил у Криму давала змогу контролювати морські шляхи, що проходили як вздовж західного та північно-західного, так і вздовж південного та північно-східного узбережжя Чорного моря, тим самим блокуючи морські перевезення діючої армії Радянського Союзу в цьому районі. Крім того, Керченський півострів розглядався як плацдарм для подальшого наступу на важливі ресурсні райони Кавказу. Зазначені чинники зумовлювали активність бойових дій на Кримському півострові [1, с. 3]. Так, в директиві від 21 серпня Гітлер вимагав від головного командування сухопутних військ: „Найважливішим завданням до початку зими є не захоплення Москви, а захоплення Криму, промислових і вугільних районів на річці Донець і блокування шляхів підвозу нафти з Кавказу. ... Захоплення Кримського півострова має першочергове значення для забезпечення підвозу нафти з Румунії. Всіма силами ... необхідно намагатися швидко форсувати Дніпро і наступати на Крим, перш ніж противник зможе підтягнути свіжі сили“.

31 серпня 1941 року 11-та німецька армія в районі Каховки форсувала Дніпро, захопила плацдарм на лівому березі і розпочала підготовку до виконання подальших завдань: головне – переважною частиною військ оволодіти Кримом; інше – другою групою військ просуватись у напрямі Мелітополя [4, с. 69].

Радянське командування усвідомлювало прагнення противника і розуміло стратегічне значення утримання Криму. З радянського боку Крим обороняла сформована за рішенням Ставки Верховного головнокомандувача від 14 серпня 1941 року 51 Окрема армія на правах фронту, безпосередньо підпорядкована Ставці. На Чорноморський флот покладалось завдання: „...не допустити противника в Крим з суші, з моря і повітря“ [10, с. 125].

Операція з захоплення Криму була розпочата 9 вересня 1941 року. В ході бойових дій до 22 жовтня німецькі війська відтіснили радянські від Турецького валу, захопили Перекоп, прорвали Ішунські позиції, форсували гирло р. Чатирлик, обійшли лівий фланг радянських військ і вийшли на оперативний простір.

Командувач військами на Кримському півострові в наказі військам Криму від 4 листопада 1941 року № 1640 наказав організувати два оборонні райони: Керченський оборонний район та Севастопольський оборонний район [11].

Вже 2 листопада 1941 року німці підійшли до Ак-Монайських позицій, 5 листопада передові частини німецьких військ вийшли до Севастополя. Якщо в Севастополі були проведені ефективні

заходи з підготовки оборони і ворог був надовго затриманий, то на Керченському півострові німці не зустріли активного опору і вже 16 листопада війська 51-ї армії залишили Керч.

Після захоплення Керчі німецькі війська здійснили комплекс заходів з підготовки оборони узбережжя та посилення артилерійського угруповання в районі Керчі і розпочали систематичний обстріл радянських військ на Таманському узбережжі та косах Тузла і Чушка. Витіснення радянських військ з Керченського півострова дало змогу німецькому командуванню зосередити основні зусилля на захопленні Севастополя. В подальшому, у випадку захоплення міста, після поповнення живою силою та технікою війська 11-ї армії вермахту створили б загрозу форсування Керченської протоки та захоплення оперативного плацдарму на Таманському півострові [4, с. 187].

Слід зауважити, що втрата Керчі була однією із стратегічних невдач на радянсько-німецькому фронті. У цей час німці вже захопили усю Україну, блокували Ленінград і увійшли в межі Московської зони оборони. На фоні постійних невдач та поразок радянських військ на радянсько-німецькому фронті будь-який успіх мав надзвичайно важливе значення для підтримки бойового духу військ та морально-політичного стану населення.

У грудні 1941 р. був розроблений план десантної операції з метою: по-перше, захопити плацдарм на Керченському півострові, знищити угруповання військ, що його обороняють, та ліквідувати загрозу прориву німців на Кавказ; по-друге, подальшим наступом відтягнути частину військ вермахту з Севастопольського напрямку і не допустити захоплення Севастополя [12, с. 19].

За передвоєнними поглядами, десантна операція включала такі основні етапи: підготовка операції, посадка десанту, формування десантних загонів, перехід їх морем, бій за висадку, виконання десантом завдань на березі [20, с. 97].

Необхідно зазначити, що планування, організація та підготовка операції відбувались поспіхом. Не брались до уваги істотні чинники, що впливали на перебіг операції, що й призвело до низки помилок, які унеможливили повністю реалізувати замисел радянського командування.

Зокрема, під час планування операції не враховано погодний чинник та готовність десантно-висадочних засобів. Через несприятливі метеорологічні умови, погану підготовку до переходу морем та висадки десанту, не було висаджено десант біля Ак-Монаю та у Казантипській затоці. Внаслідок цього не вдалося оточити угруповання противника на Керченському півострові. Угруповання німецьких військ отримало можливість організованого відходу та організації оборони на Парпачському перешийку. У цей період операції німецьке командування вважало за можливе не відволікати значні сили з-під Севастополя. За спогадами командувача 11-ї німецької армії фон Манштейна: „Командування армії направило в район Феодосії 4-ту румунську гірську бригаду, що стояла під Сімферополем і 8-му румунську кавалерійську бригаду, що забезпечувала охорону східного узбережжя Криму з завданням ліквідації можливих десантів противника на цій критичній ділянці фронту. Одночасно туди був скерований з-під Генічеська і Феодосії останній з полків 73 пд (посилений 213 пп), що виводився з Криму” [4, с. 189].

Крім того, істотною помилкою під час планування десантної операції було визначення найближчого завдання військам 44 армії частиною сил наступати на Марфівку із завданням сприяти 51-й армії у знищенні керченського угруповання противника. Незадовільна організація розвідки та необізнаність командування не дали змогу своєчасно виявити відхід німецьких військ, і виконання зазначеного завдання виявилось даремною тратою ресурсів та часу. Цікавим є погляд фон Манштейна на вказані прорахунки: „... Якби противник використав вигоду ситуації, що склалася, і швидко почав переслідувати 46 пд від Керчі, а також наніс рішучий удар по румунах, що відходили від Феодосії, то склалася б обстановка, безнадійна не тільки для цієї відновленої ділянки Східного фронту 11-ї армії. Вирішилася б доля всієї 11-ї армії. Більш рішучий противник міг би стрімким проривом на Джанкой паралізувати постачання армії. Відкликані з-під Севастополя війська – 170 пд, а після припинення наступу з півночі і 132 пд – могли прибути в район західніше чи північніше від Феодосії не раніше, ніж через 14 днів. Але противник не зумів використати сприятливий момент. Чи командування противника не зрозуміло своїх переваг у цій обстановці, чи воно не наважилось терміново їх використати“ [4, с. 192].

Багато недоліків необхідно відмітити і у ході ведення операції. Найістотнішим з них можна вважати недостатньо ефективну організацію розвідки. Саме завдячуючи поганій роботі розвідки, став можливий непомічений відхід німецьких військ фактично без протидії та втрат. Більше того, десант що висаджувався в Керчі, не мав інформації про те, що в Керчі взагалі відсутні німецькі війська.

В ході ведення операції радянське командування недостатньо гнучко реагувало на зміни обстановки. Навіть після того, як були виявлені розбіжності між даними розвідки та реальною обстановкою, частини 44-ї армії продовжували пересування від Феодосії в сторону Керчі із завданням знищення ворога, якого у цьому районі вже не було. У цей момент доцільніше було переорієнтувати війська на наступ вглиб Криму для недопущення підготовки противником оборони на Парпачському перешийку та створення сприятливих умов для зняття облоги Севастополя.

Під час планування операції недостатньо уваги було приділено питанням організації переходу морем. Не врахована повна відсутність спеціальних десантних засобів та засобів висадки, яких не було у складі Чорноморського флоту до війни. Кораблі з великою посадкою не могли підійти близько до берега, особливо в Азовському морі. У складі Азовської флотилії до десантування були пристосовані 3 пароплави, 3 самохідні шаланди, землесос, 3 баржі з буксирами, 36 сейнерів і рибальські човни. Керченська військово-морська база могла використати для висадки десанту до 50 сейнерів і дрібних плавзасобів [21]. Використання для переходу морем і висадки десантом пристосованих засобів негативно впливало на кількість особового складу, озброєння та матеріально-технічних засобів, що могли одночасно десантуватись. Крім того, при висадці на Азовське узбережжя Керченського півострова через погану організацію переходу морем та відсутністю стійкого управління десанти прибули до місць висадки неорганізовано і несвоєчасно, висадка почалась у світлий час доби, а бій за висадку здійснювався фактично без авіаційної, артилерійської підготовки та підтримки.

Ще одним істотним недоліком є неефективна організація управління операцією. Повноваження управління в операції мали командувач Закавказьким фронтом, командувач Чорноморським флотом, командувачі 51-ю та 44-ю арміями. Тобто не було призначено єдиного командувача, який би мав весь комплекс необхідних повноважень і одночасно одноосібно відповідав за результат операції. Не були призначені і командири висадок. Цим можна пояснити і негнучкість управління, і відсутність необхідної координації між усіма силами і засобами, що брали участь в операції. Як наслідок, були випадки, коли командири загонів кораблів Азовської воєнної флотилії та Керченської військово-морської бази діяли на власний розсуд, а командири сил десанту навіть на переході морем не підпорядковувались морським начальникам, відмовлялись від висадки і вимагали спрямування кораблів в інші пункти [22].

В ході переходу морем та висадки десанту не було налагоджене прикриття з повітря, що в поєднанні з несприятливими метеорологічними умовами призвело до надзвичайно великих втрат особового та корабельного складу. Так, Азовська воєнна флотилія втратила 2 транспортні (66 %), 3 самохідні шаланди (100 %), 1 землесос (100 %), 35 сейнерів (97 %) [20; 24; 25].

В ході бою на березі не здійснювалась артилерійська та авіаційна підтримка радянських військ. Склад виділених на десант плавзасобів корабельної артилерії фактично не мав, а до складу десанту артилерія виділялась у явно недостатній кількості. Так, десант, який висаджувала Керченська військово-морська база, включав 5225 осіб, 29 гармат та три міномети. Азовська воєнна флотилія висаджувала 4516 осіб, 14 гармат, 6 танків та 10 мінометів. Перевага в повітрі досягнута не була, німецька авіація діяла фактично вільно і завдала великих втрат радянським військам у корабельному складі та не допустила активних дій радянських військово-повітряних сил. Радянська бомбардувальна авіація недостатньо впливала на противника в ході ведення бою на березі [23]. У результаті десантники змушені були переважно стрілецьким озброєнням вести бій проти завчасно підготовленої, ешелонованої та добре забезпеченої боєприпасами оборони, що потягло за собою невіправдано високі втрати особового складу.

Неузгоджені дії загонів кораблів, несвоєчасний вихід у район висадки та недостатнє використання засобів маскувального призначення призвело до втрати фактора раптовості. Це дало змогу німецькій

артилерії вести прицільний вогонь по плавзасобах та знищувати десант в найбільш уразливий момент. Своєчасне виявлення початку десанту дало можливість німецьким військам на окремих ділянках узбережжя ефективно використати мобільні резерви і підсилити деякі ділянки оборони.

Незважаючи на те, що під час планування та в ході ведення Керченсько-Феодосійської десантної операції були допущені істотні помилки, а мета операції була досягнута лише частково, ця операція не лише довела значення високого морального духу особового складу військ. Перебіг і результати Керченсько-Феодосійської операції в поєднанні із аналізом сучасного стану озброєння і військової техніки, дають змогу зробити низку важливих і для сучасного воєнного мистецтва висновків:

- сучасна десантна операція повинна розглядатись як об'єднана міжвидова операція (операція міжвидового об'єднання військ (сил));
- управління десантною операцією повинен здійснювати одноосібний командувач, який повинен мати повноваження на управління усім виділеним на операцію складом сил і засобів і особисто знаходитись в районі операції;
- в сучасних умовах до складу десанту необхідно включати потужне корабельне угруповання, здатне нанести одночасні ракетні удари по заздалегідь виявленим розвідкою об'єктах оборони узбережжя;
- сучасні десантні операції неможливо планувати без завоювання переваги в повітрі як на етапі переходу морем, так і на етапах висадки десанту та в ході виконання завдань на березі;
- для раптової, швидкої та синхронної висадки необхідно мати на озброєнні спеціальні десантно-висадочні засоби, які повинні мати високу швидкість, малу посадку, високу вантажопідйомність;
- під час планування десантної операції передбачати можливість маневрування терміном її початку залежно від метеорологічних умов;
- перехід морем та висадку десанту здійснювати з максимальним використанням засобів маскування, в тому числі протидіяти засобам радіоелектронної та космічної розвідки противника;
- значним успіхом під час підготовки до висадки морського десанту є досягнення раптовості його проведення завдяки здійсненню заходів щодо введення противника в оману та дезінформації, якими в сучасних умовах можуть бути: встановлення „зони повітряного контролю”;
- нанесення ударів по ділянках, де висадка не планувалась; висадка демонстративних десантів;
- рішення про місце і час висадки приймати після детальної розвідки, розвідку здійснювати на всіх етапах операції, на широкому фронті;
- система управління має бути організована в такий спосіб, щоб існувала можливість швидкої зміни завдань десанту залежно від зміни умов обстановки;
- не менш важливим в сучасних умовах є дотримання вимог електромагнітної сумісності радіоелектронних засобів, які створюють умови безперешкодної роботи усіх засобів радіозв'язку, типів РЛС, систем управління військами і зброєю морського десанту.

1. Воробьев В. Борьба за черноморские базы в 1941–1942 гг. – *Военная мысль*, 1957. – №7. – С. 51–69. 2. Басов А.В. Крым в Великой Отечественной войне 1941–1945. – М.: Воениздат, 1987. – С. 123. 3. Ванесев Г. І. Севастополь, 1941 – 1942: Хроніка героїчної оборони: [у 2 кн.]. – К.: Наук. думка, 1995. 4. Э. фон Манштейн. Утерянные победы. Воспоминания фельдмаршала.– М.: АСТ, 2007. – 468 с. 5. Майстер Ю. Восточный фронт. Война на море 1941 –1945 гг.– М.: Эксмо, 2005.– 322 с. 6. Карель П. Восточный фронт. Кн. 1: Гитлер идет на восток. 1941 –1943. – М.: Эксмо, 2003.– 412 с. 7. Юон К. Советские десантные операции в Крыму в 1941–1942 гг. // *Морской сборник*. – 1962. – № 12. – С. 25–38. 8. Типпельскирх К., Кессельринг А., Гудериан Г. и др. *Итоги Второй мировой войны. Выводы победённых*. — СПб.: Полигон; М.: АСТ, 1998. – 512 с. 9. Типпельскирх К. *История Второй мировой войны*. – М.: Иностран. лит-ра, 1956. – 325 с. 10. *Русский архив: Великая Отечественная война: Ставка ВГК: Документы и материалы. 1941 г.* –

М.: Терра. – 1996. – Т. 16(5–1). – 448 с. 11. ЦАМО РФ. – Ф. 407, оп. 9837, д. 2, л. 202. 12. *Операции Советских Вооруженных Сил в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.: Военно-исторический очерк.* – М.: Воениздат, 1958. – Т. 1. – 214 с. 13. *Сборник боевых документов Великой Отечественной войны.* – М.: Воениздат, Вып. 36, 1958. – 292 с. 14. *Некоторые выводы по десантным операциям за 1941 г. (Сборник материалов по изучению опыта войны).* – М.: Воениздат, 1942. – №1 – С. 9–18. 15. *Керченская операция (декабрь 1941 – январь 1942 гг.): Краткий очерк.* – М.: Воениздат, 1943. – 50 с. 16. *Зубков А. Керченско-Феодосийская десантная операция. (26.12.1941 – 2.01.1942).* – М.: Воениздат, 1974. – 93с. 17. *Елисеев И. Керченско-Феодосийская десантная операция. (Проведенная частями Закавказского фронта, кораблями Черноморского флота, Азовской военной флотилией): Морской сборник, 1971. – № 11. – С. 66–71.* 18. *Марков И. Керченско-Феодосийская десантная операция (декабрь 1941 – январь 1942 гг.)* – М.: Воениздат, 1956. – 125 с. 19. *Ачкасов В., Павлович Н., Советское военно-морское искусство в Великой Отечественной войне.* – М.: Воениздат, 1973. – 403 с. 20. *Временное наставление по ведению военно-морских операций. (НМО-40).* – М.: Воениздат, 1940. – 240 с. 21. *Вьюненко Н.П., Мордвинов Р.Н. Военные флотилии в Великой Отечественной войне.* – М.: Воениздат, 1957. – 272 с. 22. *Развитие Советского военного искусства в годы Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.): Учеб. пособие.* – М.: ВПА, 1978. – 260 с. 23. *Лаврентьев Н.М., Демидов Р.С., Кучеренко Л.А., Храмов Ю.В. Авиация ВМФ в Великой Отечественной войне.* – М.: Воениздат, 1983. – 452 с. 24. *Гриф секретности снят: Потери Вооруженных Сил СССР в войнах, боевых действиях и военных конфликтах: Статистическое исследование.* – М.: Воениздат, 1993. – 256 с. 25. *Потери боевых кораблей и судов Военно-Морского Флота, транспортных, рыболовных и других судов СССР в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг., Главный штаб ВМФ.* – М.: Воениздат, 1959. – 298 с.

УДК [94(477+438):323]”1939\1945”

О.М. Каліщук

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

УКРАЇНСЬКЕ ТА ПОЛЬСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І МІЖНАЦІОНАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

© Каліщук О.М., 2010

Досліджується процес формування та еволюції поглядів на розбудову держави української та польської політичних еліт та їх вплив на розгортання протистояння на українсько-польському порубіжжі. Зроблено спробу показати відмінності бачення майбутнього суміжних територій як історіографічну проблему.

In the article the process of forming and evolution of looks is probed to re-erecting of the state of the Ukrainian and Polish political elite and their influence on development of opposition on an ukrainian-polish border. Done attempt to rotting the differences of vision future of contiguous territories as historiography problem.

Україна та Польща мають чимало спільних сторінок минувшини. Далеко не завжди вони були мирними, за століття між українцями та поляками накопичилися численні кривди та образи. ХХ ст. лише додало додаткові пункти до переліку взаємних звинувачень. Особливо глибокий слід у